04/03/2019

«Δεῦτε τελευταῖον ἀσπασμόν» . Η Νεκρώσιμη ακολουθία

/ Γνώμες

Του Πρωτ. Μιχαήλ Βοσκοῦ

Ἡ Ἐκκλησία μας εὐλογεῖ καὶ ἁγιάζει τὸν ἄνθρωπο ἀπὸ τὴν πρώτη στιγμὴ τῆς γεννήσεώς του μέχρι καὶ τὴν ὥρα τῆς ἀναχωρήσεώς του ἀπὸ τὸν παρόντα κόσμο καὶ τὴν παρούσα ζωή. Στὰ Εὐχολόγια τῆς Ἐκκλησίας μας συναντοῦμε εὐχὲς καὶ ἀκολουθίες ποὺ ξεκινοῦν ἀπὸ τὴν πρώτη μόλις μέρα τῆς γεννήσεως ἑνὸς παιδιοῦ καὶ καλύπτουν ὁλόκληρη τὴν πορεία τῆς ἐπίγειας ζωῆς του, ὅλους τοὺς βασικοὺς σταθμούς της καὶ ὅλες της τὶς πτυχές. Δὲν θὰ μποροῦσε, λοιπόν, αὐτὴ ἡ εὐλογία νὰ μὴ συνοδεύει καὶ τὴ φοβερὴ ὥρα τοῦ θανάτου τοῦ ἀνθρώπου, ποὺ σηματοδοτεῖ γι’ αὐτὸν τὸ τέλος τῆς παρούσας ζωῆς καὶ τὴ μετάβασή του σὲ μιὰν ἄλλη ζωή, στὴ μετὰ θάνατον, στὴν αἰώνια.

Ὁ θάνατος, ὁ βίαιος χωρισμὸς δηλαδὴ τῆς ψυχῆς ἀπὸ τὸ σῶμα, εἶναι ἕνα μυστήριο. “Ὄντως φοβερότατον τὸ τοῦ θανάτου μυστήριον”, ἀναφέρει ἕνα ἰδιόμελο τῆς νεκρώσιμης ἀκολουθίας (δ’ ἦχου)• “πῶς ψυχὴ ἐκ τοῦ σώματος βιαίως χωρίζεται ἐκ τῆς ἁρμονίας”. Τὸ θέμα μας δὲν εἶναι, βεβαίως, ἡ θεολογικὴ ἀνάλυση τῆς ἔννοιας

τοῦ θανάτου. Θὰ ὑπενθυμίσουμε μονάχα ἐν προκειμένῳ, ὅτι ὁ Θεὸς δὲν δημιούργησε τὸν ἄνθρωπο γιὰ νὰ πεθαίνει• τὸν δημιούργησε γιὰ νὰ μείνει ἀθάνατος. Ὁ θάνατος εἰσῆλθε στὴ ζωή μας ἀπὸ δική μας ὑπαιτιότητα. Ὁ κατ' εἰκόνα καὶ καθ' ὁμοίωσιν Θεοῦ δημιουργηθεὶς ἄνθρωπος, "φθόνῳ διαβόλου ἀπατηθείς", μετέσχε τῆς βρώσεως τοῦ ἀπαγορευμένου καρποῦ καὶ ἔγινε παραβάτης τῶν ἐντολῶν τοῦ Θεοῦ (νεκρώσιμον ἰδιόμελον βαρέως ἤχου). Ὁ Πανάγαθος Θεός, ὡς ἐκ τούτου, ἐπέτρεψε τὸν θάνατο, ὅπως τονίζουν οἱ Πατέρες τῆς Ἐκκλησίας μας, "ἵνα μὴ τὸ κακὸν ἀθάνατον γένηται", γιὰ νὰ μὴ διαιωνιστεῖ τὸ κακό, γιὰ νὰ φθάνει σ' ἕνα τέρμα ἡ ζωὴ τῆς ἁμαρτίας καὶ τῆς φθορᾶς.

Ὅταν ἔρχεται στὴ ζωὴ ἕνας νέος ἄνθρωπος, γνωρίζουμε ἐξ ὑπαρχῆς ὅτι κάποτε θὰ πεθάνει. Τὸ μόνο βέβαιο γεγονὸς στὴν πορεία τῆς ἐπίγειας ζωῆς μας εἶναι ὅτι κάποια στιγμή, ἀργὰ ἢ γρήγορα, θ' ἀναχωρήσουμε ἀπὸ τὸν παρόντα κόσμο. Ὁ θάνατος, ὡστόσο, δὲν συνιστᾶ ἐκμηδένιση• εἶναι ἡ ἀρχὴ μιᾶς ἄλλης ζωῆς ποὺ δὲν ἔχει τέλος. Τὸ μὲν σῶμα πεθαίνει, θάπτεται καὶ διαλύεται "εἰς τὰ ἐξ ὧν συνετέθη", ἡ ψυχή, ὅμως, συνεχίζει νὰ ζεῖ στὴ λεγομένη μέση κατάσταση, ἀναμένοντας τὴ Δευτέρα Παρουσία τοῦ Κυρίου, τὴ γενικὴ ἀνάσταση τῶν νεκρῶν καὶ τὴν Τελικὴ Κρίση. Στὸ τελευταῖο ἄρθρο τοῦ Συμβόλου τῆς Πίστεως ὁμολογοῦμε ὅτι προσδοκοῦμε "ἀνάστασιν νεκρῶν καὶ ζωὴν τοῦ μέλλοντος αἰῶνος". Ὁ "φυσικώτατος δεσμὸς" τῆς συμφυΐας ψυχῆς καὶ σώματος, ὁ ὁποῖος "θείῳ βουλήματι ἀποτέμνεται" (νεκρώσιμον ἰδιόμελον δ' ἤχου), θὰ ἀποκατασταθεῖ κατὰ τὴ γενικὴ ἀνάσταση τῶν νεκρῶν καὶ ὁ ἄνθρωπος ὡς ψυχοσωματικὴ καὶ πάλιν ἑνότητα θὰ ζήσει εἴτε στὴν αἰώνια Βασιλεία τῶν οὐρανῶν εἴτε στὴν αἰώνια κόλαση, τὸν αἰώνιο χωρισμὸ δηλαδὴ ἀπὸ τὸν Θεό. Αὐτὸς εἶναι καὶ ὁ λόγος ποὺ τὰ σώματα τῶν κεκοιμημένων τοποθετοῦνται στὸν τάφο ἔτσι, ὥστε νὰ βλέπουν πρὸς ἀνατολάς• γιατὶ προσδοκοῦν τὴν ἀνάσταση τῶν νεκρῶν, ποὺ θὰ γίνει κατὰ τὴ Δευτέρα Παρουσία τοῦ Κυρίου.

Μέσα σ’ αὐτὰ τὰ θεολογικὰ πλαίσια ἡ Ἐκκλησία μας προπέμπει τὸν νεκρὸ στὴν αἰωνιότητα. Κι αὐτὸ γίνεται μέσα ἀπὸ μιὰ εἰδικὴ ἀκολουθία, ποὺ ὀνομάζεται “νεκρώσιμος ἀκολουθία”, “ἐξόδιος ἀκολουθία”, “ἀκολουθία ἐπὶ τελευτήσαντος” κ.ο.κ. Ἡ ἀκολουθία αὐτὴ ἔχει μιὰ πολὺ ἐνδιαφέρουσα ἱστορικὴ ἐξέλιξη καὶ ἀποτελεῖ μιὰ ἀπὸ τὶς πλουσιότερες ἀκολουθίες τῶν Εὐχολογίων. Στὴν ἀρχική της μορφὴ ἦταν μιὰ μακρὰ καὶ σύνθετη ἀκολουθία, ποὺ ἡ τέλεσή της θὰ ἀπαιτοῦσε τουλάχιστον δύο ὧρες καὶ ἡ ὁποία συνιστᾶ μιὰ ἀκολουθία ἰδιόρρυθμου Ὄρθρου (Ἰω. Φουντούλης). Ἡ μεγάλη της ἔκταση τὴν καθιστοῦσε ἰδιαίτερα δύσχρηστη, γι’ αὐτὸ καὶ στὴν πορεία τὸ μῆκος της περιορίστηκε δραστικά, σὲ τέτοιο βαθμὸ ποὺ δὲν ἀναγνωρίζεται πλέον ὅτι εἶναι ἀκολουθία Ὄρθρου. Ἡ νεκρώσιμη ἀκολουθία ποὺ τελεῖται στὶς μέρες μας διαρκεῖ μόλις εἴκοσι λεπτά, χωρὶς βέβαια τὸν τελευταῖο ἀσπασμὸ τοῦ λειψάνου.

Νὰ προσθέσουμε, σ’ αὐτὴν τὴ συνάφεια, ὅτι στὸ “Εὐχολόγιον τὸ Μέγα”, ἐκτὸς ἀπὸ τὴ νεκρώσιμη ἀκολουθία “εἰς κοιμηθέντας χριστιανούς”, ὑπάρχει ξεχωριστὴ νεκρώσιμη ἀκολουθία γιὰ μοναχοὺς καὶ ξεχωριστὴ νεκρώσιμη ἀκολουθία γιὰ ἱερεῖς. Στὸ “Μικρὸν Εὐχολόγιον”, ἐπίσης, ὅπου ἡ νεκρώσιμη ἀκολουθία παρατίθεται στὴ σημερινὴ συντετμημένη της μορφή, ὑπάρχει ξεχωριστὴ νεκρώσιμη ἀκολουθία γιὰ τὴ Διακαινήσιμο Ἑβδομάδα, καθὼς καὶ εἰδικὴ νεκρώσιμη ἀκολουθία “εἰ . νήπια”, γιὰ παιδιὰ δηλαδὴ κάτω τῶν ἑπτὰ ἐτῶν.

Ἡ νεκρώσιμη ἀκολουθία, ὅπως τελεῖται σήμερα, παραμένει, παρὰ τὸν δραστικὸ περιορισμὸ τοῦ μήκους της, μιὰ ἀπὸ τὶς πλουσιότερες καὶ ὡραιότερες ἀκολουθίες τῶν Εὐχολογίων. Ἀρχίζει μὲ τὴν ψαλμωδία κατ' ἐπιλογὴν στίχων ἀπὸ τὶς τρεῖς στάσεις τοῦ 118ου Ψαλμοῦ ("Ἄμωμοι ἐν ὁδῷ, ἀλληλούια...", "Αἱ χεῖρες σου ἐποίησάν με καὶ ἔπλασάν με ...", "Καὶ ἐλέησόν με• ἀλληλούια. Ἐπίβλεψον ἐπ' ἐμὲ καὶ ἐλέησόν με ..."). Ἀκολουθοῦν τὰ νεκρώσιμα εὐλογητάρια, τὸ κοντάκιο "Μετὰ τῶν Ἁγίων ἀνάπαυσον ..." καὶ τὰ θαυμάσια καὶ μεστὰ νοημάτων κατ' ἦχον νεκρώσιμα ἰδιόμελα τοῦ ἁγίου Ἰωάννου τοῦ Δαμασκηνοῦ. Μετὰ τὸν Ἀπόστολο καὶ τὸ Εὐαγγέλιο λέγεται ἡ ἀρχαιοτάτη καὶ πολὺ περιεκτικὴ εὐχὴ "Ὁ Θεὸς τῶν πνευμάτων καὶ πάσης σαρκὸς ..." καὶ γίνεται ἀπόλυσις. Κατὰ τὴ διάρκεια τοῦ τελευταίου ἀσπασμοῦ τοῦ λειψάνου ψάλλονται ὡραιότατα ἐπίσης στιχηρὰ προσόμοια, στὰ ὁποῖα παρουσιάζονται νὰ παίρνουν τὸν λόγο οἱ συγγενεῖς καὶ οἱ φίλοι τοῦ ἀποθανόντος ("Δεῦτε τελευταῖον ἀσπασμὸν δῶμεν ἀδελφοὶ τῷ θανόντι..."). Τὰ προσόμοια αὐτὰ συμπληρώνονται μὲ ἕνα ὄντως συγκλονιστικὸ δοξαστικό, στὸ ὁποῖο παρουσιάζεται νὰ λαμβάνει τὸν λόγο ὁ ἴδιος ὁ κεκοιμημένος ("Ὁρῶντες με ἄφωνον καὶ ἄπνουν προκείμενον, κλαύσατε πάντες ἐπ' ἐμοὶ ..."). Ὅλ' αὐτὰ (ἡ διαλογικὴ μορφὴ καὶ ἡ δραματικὴ πλοκὴ) δίνουν στὴ νεκρώσιμη ἀκολουθία μιὰ ἰδιαίτερη – ἂν μποροῦμε νὰ χρησιμοποιήσουμε τὸν ὅρο – "ζωντάνια".

Μιὰ μεγάλη ἀλήθεια ποὺ τονίζεται συνεχῶς στὴ νεκρώσιμη ἀκολουθία, ὅλως δὲ ἰδιαιτέρως στὰ νεκρώσιμα ἰδιόμελα τοῦ ἁγίου Ἰωάννου τοῦ Δαμασκηνοῦ, εἶναι τὸ ἐφήμερο τῶν παρόντων ἀνθρωπίνων πραγμάτων. "Πάντα ματαιότης τὰ ἀνθρώπινα, ὅσα οὐχ ὑπάρχει μετὰ θάνατον• οὐ παραμένει ὁ πλοῦτος, οὐ συνοδεύει ἡ δόξα", ψάλλουμε στὸ νεκρώσιμο ἰδιόμελο τοῦ τρίτου ἤχου. Γιὰ τὸν ἀληθινὸ χριστιανὸ ἡ παρούσα ζωὴ εἶναι πρόσκαιρη καὶ προσωρινή. "Οὐ γὰρ ἔχομεν ὧδε μένουσαν πόλιν", μᾶς ὑπενθυμίζει ὁ Ἀπ. Παῦλος, "ἀλλὰ τὴν μέλλουσαν ἐπιζητοῦμεν" (Ἑβρ. ιγ' 14). Ἡ παρούσα ζωὴ εἶναι στάδιον πνευματικοῦ ἀγῶνος καὶ περίοδος ἐντατικῆς προετοιμασίας γιὰ τὴν αἰωνιότητα. Γι' αὐτὸν ἀκριβῶς τὸν λόγο, ὁ ἀληθινὸς χριστιανὸς πρέπει νὰ βρίσκεται σὲ διαρκὴ ἐγρήγορση καὶ διαρκὴ ἐπαγρύπνηση. Μπροστὰ στὸν θάνατο ὅλα τὰ ἐγκόσμια σχετικοποιοῦνται: ὁ πλοῦτος, ἡ δόξα, ἡ δύναμη, ἡ ἐξουσία κ.ο.κ. "Πάντα σκιᾶς ἀσθενέστερα, πάντα ὀνείρων ἀπατηλότερα• μία ῥοπὴ καὶ ταῦτα πάντα θάνατος διαδέχεται" (νεκρώσιμον ἰδιόμελον α' ἤχου). "Ἆρα τίς ἐστι βασιλεὺς ἢ στρατιώτης, ἢ πλούσιος ἢ πένης, ἢ δίκαιος ἢ ἁμαρτωλός;" (νεκρώσιμον ἰδιόμελον πλ. α' ἤχου)

Καὶ κάτι τελευταῖο! Ἡ Ἐκκλησία προπέμπει τὸν θανόντα, προσευχομένη θερμὰ γι' αὐτὸν μὲ πολλὴ ἀγάπη καὶ φιλανθρωπία. Μετὰ τὸν θάνατο ὁ ἄνθρωπος δὲν μπορεῖ νὰ κάνει ὁ,τιδήποτε γιὰ νὰ βοηθήσει τὸν ἑαυτό του. Γι' αὐτὸ καὶ ἡ Ἐκκλησία σ' αὐτὴ τὴν κρίσιμη στιγμὴ τῆς ἀναχώρησής του ἀπὸ τὸν παρόντα κόσμο

προσεύχεται γιὰ τὴν ἄφεση τῶν “ἐν λόγῳ ἢ ἔργῳ ἢ διανοίᾳ” ἁμαρτιῶν του καὶ γιὰ τὴν ἀνάπαυση τῆς ψυχῆς του “ἐν τόπῳ φωτεινῷ, ἐν τόπῳ χλοερῷ, ἐν τόπῳ ἀναψύξεως, ἔνθα ἀπέδρα ὀδύνη, λύπη καὶ στεναγμός”. Εὔχεται νὰ τοῦ συγχωρέσει ὁ Πανάγαθος Θεὸς “πᾶν πλημμέλημα ἑκούσιόν τε καὶ ἀκούσιον”, νὰ τὸν ἀναπαύσει “ἐν κόλποις Ἀβραὰμ” καὶ νὰ τὸν συναριθμήσει “μετὰ ἁγίων καὶ δικαίων”.

(Δημοσιεύθηκε στο περιοδικό “Παράκληση. Περιοδική
Ἔκδοση Ἱερᾶς Μητροπόλεως Λεμεσοῦ”, τεῦχος 92)